

ПРО ОДНЕ УЗАГАЛЬНЕННЯ БІЦИКЛІЧНОГО МОНОЇДА

Олег Гутік, Микола Михаленич

АНОТАЦІЯ. Вводимо алгебричне розширення $B_\omega^{\mathcal{F}}$ біциклічного моноїда для довільної ω -замкненої сім'ї $\mathcal{F}$ підмножин в ω , які узагальнюють біциклічний моноїд, зліченню напівгрупу матричних одиниць і деякі інші комбінаторні інверсні напівгрупи. Доведено, що $B_\omega^{\mathcal{F}}$ є комбінаторною інверсною напівгрупою, а також описано відношення Гріна, частковий природний порядок на напівгрупі $B_\omega^{\mathcal{F}}$ та її множину ідемпотентів. Також доведено критерії простоти, 0-простоти, біпростоти та 0-біпростоти напівгрупи $B_\omega^{\mathcal{F}}$, а також коли $B_\omega^{\mathcal{F}}$ містить одиницю, ізоморфна біциклічному моноїду або зліченній напівгрупі матричних одиниць.

Ключові слова: Напівгрупа, біциклічний моноїд, розширення.

Oleg Gutik, Mykola Mykhalenych, On some generalization of the bicyclic monoid, Visnyk Lviv. Univ. Ser. Mech. Math. **90** (2020), 5–19.

We introduce an algebraic extension $B_\omega^{\mathcal{F}}$ of the bicyclic monoid for an arbitrary ω -closed family $\mathcal{F}$ subsets of ω which generalizes the bicyclic monoid, the countable semigroup of matrix units and some other combinatorial inverse semigroups. It is proved that $B_\omega^{\mathcal{F}}$ is a combinatorial inverse semigroup and Green's relations, the natural partial order on $B_\omega^{\mathcal{F}}$, and its set of idempotents are described. We provide criteria of simplicity, 0-simplicity, bisimplicity, 0-bisimplicity of the semigroup $B_\omega^{\mathcal{F}}$ and when $B_\omega^{\mathcal{F}}$ has the identity, is isomorphic to the bicyclic semigroup or the countable semigroup of matrix units.

1. ВСТУП

Ми користуватимемось термінологією з [5, 6, 12, 14]. Надалі у тексті множину невід'ємних цілих чисел позначатимемо через ω . Для довільного $k \in \omega$ позначимо $[k] = \{i \in \omega : i \geq k\}$.

Підмножина A в ω називається *індуктивною*, якщо з того, що $i \in A$ випливає, що $i + 1 \in A$. Очевидно, що $\emptyset$ — індуктивна множина в ω , і непорожня підмножина $A \subseteq \omega$ є індуктивною тоді і лише тоді, коли $A = [k]$ для деякого $k \in \omega$.

Якщо S — напівгрупа, то її підмножина ідемпотентів позначається через $E(S)$. Напівгрупа S називається *інверсною*, якщо для довільного її елемента x існує єдиний елемент $x^{-1} \in S$ такий, що $xx^{-1}x = x$ та $x^{-1}xx^{-1} = x^{-1}$ [1, 14]. В інверсній напівгрупі S вище означений елемент x^{-1} називається *інверсним до x* . В'язка — це напівгрупа ідемпотентів, а *напівґратка* — це комутативна в'язка.

Якщо S — напівгрупа, то ми позначатимемо відношення Гріна на S через $\mathcal{R}$, $\mathcal{L}$, $\mathcal{D}$, $\mathcal{H}$ і $\mathcal{J}$ (див. означення в [5, §2.1] або [10]). Напівгрупа S називається *простою*, якщо S не містить власних двобічних ідеалів, тобто S складається з одного $\mathcal{J}$ -класу, і *біпростою*, якщо S складається з одного $\mathcal{D}$ -класу.

Відношення еквівалентності $\mathcal{K}$ на напівгрупі S називається *конґруенцією*, якщо для елементів a та b напівгрупи S з того, що виконується умова $(a, b) \in \mathcal{K}$ випливає, що (ca, cb) , $(ad, bd) \in \mathcal{K}$, для довільних $c, d \in S$. Відношення $(a, b) \in \mathcal{K}$ також будемо записувати $a\mathcal{K}b$, і в цьому випадку будемо говорити, що *елементи a і b $\mathcal{K}$ -еквівалентні*.

Якщо S — напівгрупа, то на $E(S)$ визначено частковий порядок: $e \preceq f$ тоді і лише тоді, коли $ef = fe = e$. Так означений частковий порядок на $E(S)$ називається *природним*.

Означимо відношення $\preceq$ на інверсній напівгрупі S так: $s \preceq t$ тоді і лише тоді, коли $s = te$ для деякого ідемпотента $e \in S$. Так означений частковий порядок називається *природним частковим*

Date: 9 грудня 2021 р.

2020 Mathematics Subject Classification. 20M15, 20M50, 18B40.

Key words and phrases. semigroup, bicyclic monoid, extension.

порядком на інверсній напівгрупі S [1]. Очевидно, що звуження природного часткового порядку $\preceq$ на інверсній напівгрупі S на її в'язку $E(S)$ є природним частковим порядком на $E(S)$.

Нагадаємо (див. [5, §1.12]), що *біциклічною напівгрупою* (або *біциклічним моноїдом*) $\mathcal{C}(p, q)$ називається напівгрупа з одиницею, породжена двоелементною множиною $\{p, q\}$ і визначена одним співвідношенням $pq = 1$. Біциклічна напівгрупа відіграє важливу роль у теорії напівгруп. Зокрема, класична теорема О. Андерсена [2] стверджує, що (0-)проста напівгрупа з (ненульовим) ідемпотентом є цілком (0-)простою тоді і лише тоді, коли вона не містить ізоморфну копію біциклічного моноїда. Різні розширення біциклічного моноїда вводили раніше різні автори [7–9, 18]. Такими є, зокрема, конструкції Брука та Брука–Рейлі занурення напівгруп у прості та описання інверсних біпростих і 0-біпростих ω -напівгруп [4, 11, 15, 17].

Зауваження 1. Легко бачити, що біциклічний моноїд $\mathcal{C}(p, q)$ ізоморфний напівгрупі, заданій на множині $\mathbf{B}_\omega = \omega \times \omega$ з напівгруповою операцією

$$\begin{aligned} (i_1, j_1) \cdot (i_2, j_2) &= (i_1 + i_2 - \min\{j_1, i_2\}, j_1 + j_2 - \min\{j_1, i_2\}) = \\ &= \begin{cases} (i_1 - j_1 + i_2, j_2), & \text{якщо } j_1 \leq i_2; \\ (i_1, j_1 - i_2 + j_2), & \text{якщо } j_1 \geq i_2. \end{cases} \end{aligned}$$

Ми вводимо алгебричні розширення $\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}}$ біциклічного моноїда для довільної ω -замкненої сім'ї $\mathcal{F}$ підмножин в ω , які узагальнюють біциклічний моноїд, зліченну напівгрупу матричних одиниць і деякі інші комбінаторні інверсні напівгрупи. Доведено, що $\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}}$ є комбінаторною інверсною напівгрупою, а також описано відношення Гріна, частковий природний порядок на напівгрупі $\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}}$ та її множини ідемпотентів. Також доведено критерії простоти, 0-простоти, біпростоти та 0-біпростоти напівгрупи $\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}}$, а також коли $\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}}$ містить одиницю, ізоморфна біциклічному моноїду або зліченній напівгрупі матричних одиниць.

2. КОНСТРУКЦІЯ РОЗШИРЕННЯ $\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}}$

Нехай $\mathcal{P}(\omega)$ — сім'я усіх підмножин ординалу ω . Для довільних $F \in \mathcal{P}(\omega)$ і $n, m \in \omega$ прийемо

$$n - m + F = \{n - m + k : k \in F\}, \quad \text{якщо } F \neq \emptyset$$

і $n - m + F = \emptyset$, якщо $F = \emptyset$.

Будемо говорити, що підсім'я $\mathcal{F} \subseteq \mathcal{P}(\omega)$ є ω -замкненою, якщо $F_1 \cap (-n + F_2) \in \mathcal{F}$ для довільних $n \in \omega$ і $F_1, F_2 \in \mathcal{F}$.

Нехай $\mathbf{B}_\omega$ — біциклічний моноїд і $\mathcal{F}$ — ω -замкнена підсім'я в $\mathcal{P}(\omega)$. На множині $\mathbf{B}_\omega \times \mathcal{F}$ означимо бінарну операцію “ $\cdot$ ” формулою

$$(i_1, j_1, F_1) \cdot (i_2, j_2, F_2) = \begin{cases} (i_1 - j_1 + i_2, j_2, (j_1 - i_2 + F_1) \cap F_2), & \text{якщо } j_1 \leq i_2; \\ (i_1, j_1 - i_2 + j_2, F_1 \cap (i_2 - j_1 + F_2)), & \text{якщо } j_1 \geq i_2. \end{cases}$$

Тоді отримуємо, що

$$\begin{aligned}
 & ((i_1, j_1, F_1) \cdot (i_2, j_2, F_2)) \cdot (i_3, j_3, F_3) = \\
 & = \begin{cases} (i_1 - j_1 + i_2, j_2, (j_1 - i_2 + F_1) \cap F_2) \cdot (i_3, j_3, F_3), & \text{якщо } j_1 \leq i_2; \\ (i_1, j_1 - i_2 + j_2, F_1 \cap (i_2 - j_1 + F_2)) \cdot (i_3, j_3, F_3), & \text{якщо } j_1 \geq i_2 \end{cases} = \\
 & = \begin{cases} (i_1 - j_1 + i_2 - j_2 + i_3, j_3, (j_2 - i_3 + ((j_1 - i_2 + F_1) \cap F_2)) \cap F_3), & \\ \quad \text{якщо } j_1 \leq i_2 \text{ і } j_2 \leq i_3; & \\ (i_1 - j_1 + i_2, j_2 - i_3 + j_3, (j_1 - i_2 + F_1) \cap F_2 \cap (i_3 - j_2 + F_3)), & \\ \quad \text{якщо } j_1 \leq i_2 \text{ і } j_2 \geq i_3; & \\ (i_1 - j_1 + i_2 - j_2 + i_3, j_3, j_1 - i_2 + j_2 - i_3 + (F_1 \cap (i_2 - j_1 + F_2)) \cap F_3), & \\ \quad \text{якщо } j_1 \geq i_2 \text{ і } j_1 - i_2 + j_2 \leq i_3; & \\ (i_1, j_1 - i_2 + j_2 - i_3 + j_3, (F_1 \cap (i_2 - j_1 + F_2)) \cap (j_3 - j_1 + i_2 - j_2 + F_3)), & \\ \quad \text{якщо } j_1 \geq i_2 \text{ і } j_1 - i_2 + j_2 \geq i_3 & \end{cases} = \\
 & = \begin{cases} (i_1 - j_1 + i_2 - j_2 + i_3, j_3, (j_2 - i_3 + j_1 - i_2 + F_1) \cap (j_2 - i_3 + F_2) \cap F_3), & \\ \quad \text{якщо } j_1 \leq i_2 \text{ і } j_2 \leq i_3; & (1_1) \\ (i_1 - j_1 + i_2, j_2 - i_3 + j_3, (j_1 - i_2 + F_1) \cap F_2 \cap (i_3 - j_2 + F_3)), & \\ \quad \text{якщо } j_1 \leq i_2 \text{ і } j_2 \geq i_3; & (2_1) \\ (i_1 - j_1 + i_2 - j_2 + i_3, j_3, (j_1 - i_2 + j_2 - i_3 + F_1) \cap (j_2 - i_3 + F_2) \cap F_3), & \\ \quad \text{якщо } j_1 \geq i_2 \text{ і } j_1 - i_2 + j_2 \leq i_3; & (3_1) \\ (i_1, j_1 - i_2 + j_2 - i_3 + j_3, F_1 \cap (i_2 - j_1 + F_2) \cap (j_3 - j_1 + i_2 - j_2 + F_3)), & \\ \quad \text{якщо } j_1 \geq i_2 \text{ і } j_1 - i_2 + j_2 \geq i_3 & (4_1) \end{cases}
 \end{aligned}$$

i

$$\begin{aligned}
 & (i_1, j_1, F_1) \cdot ((i_2, j_2, F_2) \cdot (i_3, j_3, F_3)) = \\
 & = \begin{cases} (i_1, j_1, F_1) \cdot (i_2 - j_2 + i_3, j_3, (j_2 - i_3 + F_2) \cap F_3), & \text{якщо } j_2 \leq i_3; \\ (i_1, j_1, F_1) \cdot (i_2, j_2 - i_3 + j_3, F_2 \cap (i_3 - j_2 + F_3)), & \text{якщо } j_2 \geq i_3 \end{cases} = \\
 & = \begin{cases} (i_1 - j_1 + i_2 - j_2 + i_3, j_3, (j_1 - i_2 + j_2 - i_3 + F_1) \cap (j_2 - i_3 + F_2) \cap F_3), & \\ \quad \text{якщо } j_2 \leq i_3 \text{ і } j_1 \leq i_2 - j_2 + i_3; & \\ (i_1, j_1 - i_2 + j_2 - i_3 + j_3, F_1 \cap (i_2 - j_2 + i_3 - j_1 + ((j_2 - i_3 + F_2) \cap F_3))), & \\ \quad \text{якщо } j_2 \leq i_3 \text{ і } j_1 \geq i_2 - j_2 + i_3; & \\ (i_1 - j_1 + i_2, j_2 - i_3 + j_3, (j_1 - j_2 + i_3 - j_3 + F_1) \cap F_2 \cap (i_3 - j_2 + F_3)), & \\ \quad \text{якщо } j_2 \geq i_3 \text{ і } j_1 \leq i_2; & \\ (i_1, j_1 - i_2 + j_2 - i_3 + j_3, F_1 \cap (i_2 - j_1 + (F_2 \cap (i_3 - j_2 + F_3)))), & \\ \quad \text{якщо } j_2 \geq i_3 \text{ і } j_1 \geq i_2; & \end{cases} = \\
 & = \begin{cases} (i_1 - j_1 + i_2 - j_2 + i_3, j_3, (j_1 - i_2 + j_2 - i_3 + F_1) \cap (j_2 - i_3 + F_2) \cap F_3), & \\ \quad \text{якщо } j_2 \leq i_3 \text{ і } j_1 \leq i_2 - j_2 + i_3; & (1_2) \\ (i_1, j_1 - i_2 + j_2 - i_3 + j_3, F_1 \cap (i_2 - j_1 + F_2) \cap (i_2 - j_2 + i_3 - j_1 + F_3)), & \\ \quad \text{якщо } j_2 \leq i_3 \text{ і } j_1 \geq i_2 - j_2 + i_3; & (2_2) \\ (i_1 - j_1 + i_2, j_2 - i_3 + j_3, (j_1 - j_2 + i_3 - j_3 + F_1) \cap F_2 \cap (i_3 - j_2 + F_3)), & \\ \quad \text{якщо } j_2 \geq i_3 \text{ і } j_1 \leq i_2; & (3_2) \\ (i_1, j_1 - i_2 + j_2 - i_3 + j_3, F_1 \cap (i_2 - j_1 + F_2) \cap (i_2 - j_1 + i_3 - j_2 + F_3)), & \\ \quad \text{якщо } j_2 \geq i_3 \text{ і } j_1 \geq i_2. & (4_2) \end{cases}
 \end{aligned}$$

Аналогічно, як і у випадку доведення асоціативності напівгрупової операції для біциклічного моноїда, маємо такі еквівалентності умов:

$$(1_1) \vee (3_1) \iff (1_2), \quad (2_1) \iff (3_2), \quad (4_1) \iff (2_2) \vee (4_2).$$

Отже, ми довели таке твердження.

Твердження 1. *Якщо сім'я $\mathcal{F} \subseteq \mathcal{P}(\omega)$ є ω -замкненою, то $(\mathbf{B}_\omega \times \mathcal{F}, \cdot)$ є напівгрупою.*

Припустимо, що ω -замкнена сім'я $\mathcal{F} \subseteq \mathcal{P}(\omega)$ містить порожню множину $\emptyset$, то з означення напівгрупової операції $(\mathbf{B}_\omega \times \mathcal{F}, \cdot)$ випливає, що множина $\mathbf{I} = \{(i, j, \emptyset) : i, j \in \omega\}$ є ідеалом напівгрупи $(\mathbf{B}_\omega \times \mathcal{F}, \cdot)$.

Означення 1. Для довільної ω -замкненої сім'ї $\mathcal{F} \subseteq \mathcal{P}(\omega)$ означимо

$$\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}} = \begin{cases} (\mathbf{B}_\omega \times \mathcal{F}, \cdot) / \mathbf{I}, & \text{якщо } \emptyset \in \mathcal{F}; \\ (\mathbf{B}_\omega \times \mathcal{F}, \cdot), & \text{якщо } \emptyset \notin \mathcal{F}. \end{cases}$$

3. АЛГЕБРИЧНІ ВЛАСТИВОСТІ НАПІВГРУПИ $\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}}$

Надалі ми вважатимемо, що $\mathcal{F}$ — ω -замкнена підсім'я в $\mathcal{P}(\omega)$.

Твердження леми 1 очевидне.

Лема 1. Напівгрупа $\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}}$ містить нуль $\mathbf{0}$ тоді і лише тоді, коли $\emptyset \in \mathcal{F}$, причому нуль $\mathbf{0}$ є образом ідеала $\mathbf{I}$ при природному гомоморфізмі, породженому конгруенцією Ріса

$$\mathbf{C}_I = \{(x, x) : x \in \mathbf{B}_\omega \times \mathcal{F}\} \cup (I \times I)$$

на напівгрупі $(\mathbf{B}_\omega \times \mathcal{F}, \cdot)$.

Лема 2. Ненульовий елемент (i, j, F) напівгрупи $\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}}$ є ідемпотентом тоді і лише тоді, коли $i = j$.

Доведення. ($\Leftarrow$) Якщо $i = j$, то маємо, що

$$(i, i, F) \cdot (i, i, F) = (i, i, F \cap F) = (i, i, F),$$

а отже, $(i, i, F) \in E(\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}})$.

($\Rightarrow$) Припустимо, що $(i, j, F) \in E(\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}})$ та $i \geq j$. Тоді

$$(i, j, F) \cdot (i, j, F) = (i - j + i, j, (j - i + F) \cap F) = (i, j, F),$$

а отже, $i - j + i = i$, звідки випливає, що $i = j$. У випадку $i \leq j$ аналогічно отримуємо, що $i = j$. $\square$

Лема 3. Ідемпотенти напівгрупи $\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}}$ комутують.

Доведення. Очевидно, якщо напівгрупа $\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}}$ містить нуль $\mathbf{0}$, то елемент $\mathbf{0}$ комутує з кожним елементом напівгрупи $\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}}$.

Зафіксуємо два довільні ненульові ідемпотенти напівгрупи $\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}}$, які за лемами 1 і 2 мають зображення (i, i, F_i) і (j, j, F_j) , де $i, j \in \omega$ і $F_1, F_2 \in \mathcal{F}$ — непорожні підмножини в ω . Тоді

$$\begin{aligned} (i, i, F_i) \cdot (j, j, F_j) &= \begin{cases} (i - i + j, j, (i - j + F_i) \cap F_j), & \text{якщо } i \leq j; \\ (i, i - j + j, F_i \cap (j - i + F_j)), & \text{якщо } i \geq j \end{cases} = \\ &= \begin{cases} (j, j, (i - j + F_i) \cap F_j), & \text{якщо } i \leq j; \\ (i, i, F_i \cap (j - i + F_j)), & \text{якщо } i \geq j \end{cases} \end{aligned}$$

і

$$\begin{aligned} (j, j, F_j) \cdot (i, i, F_i) &= \begin{cases} (j, j - i + i, F_j \cap (i - j + F_i)), & \text{якщо } i \leq j; \\ (i - i + j, j, (j - i + F_j) \cap F_i), & \text{якщо } i \geq j \end{cases} = \\ &= \begin{cases} (j, j, (i - j + F_i) \cap F_j), & \text{якщо } i \leq j; \\ (i, i, F_i \cap (j - i + F_j)), & \text{якщо } i \geq j, \end{cases} \end{aligned}$$

звідки

$$(i, i, F_i) \cdot (j, j, F_j) = (j, j, F_j) \cdot (i, i, F_i),$$

а отже, справджується твердження леми. $\square$

Лема 4. Елементи (i, j, F) і (j, i, F) є інверсними в напівгрупі $\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}}$.

Доведення. Справді, маємо

$$(i, j, F) \cdot (j, i, F) \cdot (i, j, F) = (i, i, F) \cdot (i, j, F) = (i, j, F)$$

і

$$(j, i, F) \cdot (i, j, F) \cdot (j, i, F) = (j, j, F) \cdot (j, i, F) = (j, i, F),$$

звідки й випливає твердження леми. $\square$

За теоремою Вагнера–Престона (див. [5, теорема 1.17]) регулярна напівгрупа є інверсною тоді і лише тоді, коли ідемпотенти в ній комутують, а отже, з лем 3 і 4 випливає теорема 1.

Теорема 1. *Якщо $\mathcal{F}$ — ω -замкнена підсім'я в $\mathcal{P}(\omega)$, то $\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}}$ — інверсна напівгрупа.*

Лема 5 описує природний частковий порядок на множині ідемпотентів напівгрупи $\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}}$.

Лема 5. *$(i, i, F_i) \preceq (j, j, F_j)$ в $E(\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}})$ тоді і тільки тоді, коли*

$$i \geq j \quad i \quad F_i \subseteq j - i + F_j.$$

Доведення. Припустимо, що $(i, i, F_i) \preceq (j, j, F_j)$ в $E(\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}})$. Тоді

$$(i, i, F_i) \cdot (j, j, F_j) = (i, i, F_i),$$

і оскільки

$$\begin{aligned} (i, i, F_i) \cdot (j, j, F_j) &= \begin{cases} (i - i + j, j, (i - j + F_i) \cap F_j), & \text{якщо } i \leq j; \\ (i, i - j + j, F_i \cap (j - i + F_j)), & \text{якщо } i \geq j \end{cases} = \\ &= \begin{cases} (j, j, (i - j + F_i) \cap F_j), & \text{якщо } i \leq j; \\ (i, i, F_i \cap (j - i + F_j)), & \text{якщо } i \geq j, \end{cases} \end{aligned}$$

то з леми 3 випливає, що $i \geq j$ і $F_i \subseteq j - i + F_j$.

Навпаки, припустимо, що $i \geq j$ і $F_i \subseteq j - i + F_j$. Тоді

$$\begin{aligned} (i, i, F_i) \cdot (j, j, F_j) &= (i, i - j + j, F_i \cap (j - i + F_j)) = \\ &= (i, i, F_i \cap (j - i + F_j)) = \\ &= (i, i, F_i), \end{aligned}$$

а отже, $(i, i, F_i) \preceq (j, j, F_j)$ в $E(\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}})$. $\square$

Твердження 2 описує природний частковий порядок на напівгрупі $\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}}$.

Твердження 2. *Нехай (i_1, j_1, F_1) і (i_2, j_2, F_2) — ненульові елементи напівгрупи $\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}}$. Тоді $(i_1, j_1, F_1) \preceq (i_2, j_2, F_2)$ тоді і лише тоді, коли $F_1 \subseteq -k + F_2$ й $i_1 - i_2 = j_1 - j_2 = k$ для деякого $k \in \omega$.*

Доведення. ($\Leftarrow$) Якщо $F_1 \subseteq -k + F_2$, $i_1 - i_2 = k$ і $j_1 - j_2 = k$ для деякого $k \in \omega$, то

$$\begin{aligned} (i_1, j_1, F_1) \cdot (i_1, j_1, F_1)^{-1} \cdot (i_2, j_2, F_2) &= (i_1, j_1, F_1) \cdot (j_1, i_1, F_1) \cdot (i_2, j_2, F_2) = \\ &= (i_1, i_1, F_1) \cdot (i_2, j_2, F_2) = \\ &= (i_1, i_1 - i_2 + j_2, F_1 \cap (i_2 - i_1 + F_2)) = \\ &= (i_1, j_1 - j_2 + j_2, F_1 \cap (-k + F_2)) = \\ &= (i_1, j_1, F_1 \cap (-k + F_2)) = \\ &= (i_1, j_1, F_1), \end{aligned}$$

і за лемою 1.4.6 [12] отримуємо, що $(i_1, j_1, F_1) \preceq (i_2, j_2, F_2)$.

($\implies$) Припустимо, що $(i_1, j_1, F_1) \preceq (i_2, j_2, F_2)$. Тоді за лемою 1.4.6 [12],

$$\begin{aligned} (i_1, j_1, F_1) &= (i_1, j_1, F_1) \cdot (i_1, j_1, F_1)^{-1} \cdot (i_2, j_2, F_2) = \\ &= (i_1, j_1, F_1) \cdot (j_1, i_1, F_1) \cdot (i_2, j_2, F_2) = \\ &= (i_1, i_1, F_1) \cdot (i_2, j_2, F_2) = \\ &= \begin{cases} (i_1 - i_1 + i_2, j_2, (i_1 - i_2 + F_1) \cap F_2), & \text{якщо } i_1 \leq i_2; \\ (i_1, i_1 - i_2 + j_2, F_1 \cap (i_2 - i_1 + F_2)), & \text{якщо } i_1 \geq i_2 \end{cases} = \\ &= \begin{cases} (i_2, j_2, (i_1 - i_2 + F_1) \cap F_2), & \text{якщо } i_1 \leq i_2; \\ (i_1, i_1 - i_2 + j_2, F_1 \cap (i_2 - i_1 + F_2)), & \text{якщо } i_1 \geq i_2 \end{cases} \end{aligned} \quad (1_3)$$

i

$$\begin{aligned} (i_1, j_1, F_1) &= (i_2, j_2, F_2) \cdot (i_1, j_1, F_1)^{-1} \cdot (i_1, j_1, F_1) = \\ &= (i_2, j_2, F_2) \cdot (j_1, i_1, F_1) \cdot (i_1, j_1, F_1) = \\ &= (i_2, j_2, F_2) \cdot (j_1, j_1, F_1) = \\ &= \begin{cases} (i_2, j_2 - j_1 + j_1, F_2 \cap (j_1 - j_2 + F_1)), & \text{якщо } j_1 \leq j_2; \\ (i_2 - j_2 + j_1, j_1, (j_2 - j_1 + F_2) \cap F_1), & \text{якщо } j_1 \geq j_2 \end{cases} = \\ &= \begin{cases} (i_2, j_2, F_2 \cap (j_1 - j_2 + F_1)), & \text{якщо } j_1 \leq j_2; \\ (i_2 - j_2 + j_1, j_1, (j_2 - j_1 + F_2) \cap F_1), & \text{якщо } j_1 \geq j_2 \end{cases} \end{aligned} \quad (1_4)$$

У випадках (1₃) і (1₄) маємо, що $i_1 = i_2, j_1 = j_2$, а отже, $i_1 - i_2 = j_1 - j_2 = 0$ і $F_1 \subseteq -0 + F_2$. У випадках (2₃) і (2₄) одержуємо, що $i_1 = i_2 - j_2 + j_1$, і врахувавши, що $i_1 \geq i_2, j_1 \geq j_2$ і $(j_2 - j_1 + F_2) \cap F_1 = F_1$, та прийнявши $k = i_1 - i_2 = j_1 - j_2$, отримуємо, що $F_1 \subseteq -k + F_2$ для деякого $k \in \omega$. $\square$

Теорема 2 описує відношення Гріна на напівгрупі $B_\omega^{\mathcal{F}}$.

Теорема 2. Нехай $\mathcal{F}$ – ω -замкнена підсім'я в $\mathcal{P}(\omega)$. Тоді:

- (i) $(i_1, j_1, F_1) \mathcal{R} (i_2, j_2, F_2)$ в $B_\omega^{\mathcal{F}}$ тоді і лише тоді, коли $i_1 = i_2$ і $F_1 = F_2$;
- (ii) $(i_1, j_1, F_1) \mathcal{L} (i_2, j_2, F_2)$ в $B_\omega^{\mathcal{F}}$ тоді і лише тоді, коли $j_1 = j_2$ і $F_1 = F_2$;
- (iii) $(i_1, j_1, F_1) \mathcal{H} (i_2, j_2, F_2)$ в $B_\omega^{\mathcal{F}}$ тоді і лише тоді, коли $i_1 = i_2, j_1 = j_2$ і $F_1 = F_2$, а отже, всі $\mathcal{H}$ -класи напівгрупи $B_\omega^{\mathcal{F}}$ є одноелементними;
- (iv) $(i_1, j_1, F_1) \mathcal{D} (i_2, j_2, F_2)$ в $B_\omega^{\mathcal{F}}$ тоді і лише тоді, коли $F_1 = F_2$;
- (v) $(i_1, j_1, F_1) \mathcal{J} (i_2, j_2, F_2)$ в $B_\omega^{\mathcal{F}}$ тоді і лише тоді, коли існують $k_1, k_2 \in \omega$ такі, що $F_1 \subseteq -k_1 + F_2$ і $F_2 \subseteq -k_2 + F_1$.

Доведення. (i) Нехай (i_1, j_1, F_1) і (i_2, j_2, F_2) – $\mathcal{R}$ -еквівалентні елементи напівгрупи $B_\omega^{\mathcal{F}}$ такі, що $(i_1, j_1, F_1) \mathcal{R} (i_2, j_2, F_2)$. Позаяк за теоремою 1, $B_\omega^{\mathcal{F}}$ – інверсна напівгрупа та

$$(i_1, j_1, F_1) B_\omega^{\mathcal{F}} = (i_2, j_2, F_2) B_\omega^{\mathcal{F}},$$

то з теореми 1.17 [5] випливає, що

$$(i_1, j_1, F_1) B_\omega^{\mathcal{F}} = (i_1, j_1, F_1) (i_1, j_1, F_1)^{-1} B_\omega^{\mathcal{F}} = (i_1, i_1, F_1) B_\omega^{\mathcal{F}}$$

i

$$(i_2, j_2, F_2) B_\omega^{\mathcal{F}} = (i_2, j_2, F_2) (i_2, j_2, F_2)^{-1} B_\omega^{\mathcal{F}} = (i_2, i_2, F_2) B_\omega^{\mathcal{F}},$$

а отже, $(i_1, i_1, F_1) = (i_2, i_2, F_2)$. Отож виконуються рівності $i_1 = i_2$ і $F_1 = F_2$.

Навпаки, нехай (i_1, j_1, F_1) і (i_2, j_2, F_2) — елементи напівгрупи $\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}}$ такі, що $i_1 = i_2$ і $F_1 = F_2$. Тоді $(i_1, i_1, F_1) = (i_2, i_2, F_2)$. Позаяк $\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}}$ — інверсна напівгрупа, то з теореми 1.17 [5] випливає, що

$$\begin{aligned} (i_1, j_1, F_1)\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}} &= (i_1, j_1, F_1)(i_1, j_1, F_1)^{-1}\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}} = \\ &= (i_1, i_1, F_1)\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}} = \\ &= (i_2, j_2, F_2)(i_2, j_2, F_2)^{-1}\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}} = \\ &= (i_2, i_2, F_2)\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}}, \end{aligned}$$

а отже, $(i_1, j_1, F_1)\mathcal{R}(i_2, j_2, F_2)$ в $\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}}$.

Доведення твердження **(ii)** аналогічне до доведення твердження **(i)**.

Твердження **(iii)** випливає з **(i)** та **(ii)**.

(iv) Нехай (i_1, j_1, F_1) і (i_2, j_2, F_2) — елементи напівгрупи $\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}}$ такі, що $(i_1, j_1, F_1)\mathcal{D}(i_2, j_2, F_2)$. Позаяк $\mathcal{R}, \mathcal{L} \subseteq \mathcal{D}$ та

$$(i_1, i_1, F_1)\mathcal{R}(i_1, j_1, F_1) \quad \text{і} \quad (i_2, j_2, F_2)\mathcal{L}(j_2, j_2, F_2)$$

за твердженнями **(i)** і **(ii)**, то $(i_1, i_1, F_1)\mathcal{D}(j_2, j_2, F_2)$. За лемою Манна (див. [13, лема 1.1] або [12, твердження 3.2.5]) існує елемент $(i, j, F) \in \mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}}$ такий, що

$$(i, j, F) \cdot (i, j, F)^{-1} = (i_1, i_1, F_1) \quad \text{і} \quad (i, j, F)^{-1} \cdot (i, j, F) = (j_2, j_2, F_2).$$

Але за лемою 4 маємо, що

$$(i, j, F) \cdot (i, j, F)^{-1} = (i, j, F) \cdot (j, i, F) = (i, i, F)$$

і

$$(i, j, F)^{-1} \cdot (i, j, F) = (j, i, F) \cdot (i, j, F) = (j, j, F),$$

а отже, $F = F_1 = F_2$.

Нехай i_1, i_2, j_1, j_2 — довільні невід'ємні цілі числа та $F \in \mathcal{F}$. За твердженнями **(i)** і **(ii)** отримуємо, що $(i_1, i_1, F)\mathcal{R}(i_1, j_1, F)$ і $(i_2, j_2, F)\mathcal{L}(j_2, j_2, F)$, а з леми 2 випливає, що $(i_1, i_1, F), (i_2, j_2, F) \in E(\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}})$. Позаяк

$$(i_1, j_2, F) \cdot (i_1, j_2, F)^{-1} = (i_1, j_2, F) \cdot (j_2, i_1, F) = (i_1, i_1, F)$$

і

$$(i_1, j_2, F)^{-1} \cdot (i_1, j_2, F) = (j_2, i_1, F) \cdot (i_1, j_2, F) = (j_2, j_2, F),$$

то за лемою Манна (див. [13, лема 1.1] або [12, твердження 3.2.5]) отримуємо, що $(i_1, i_1, F)\mathcal{D}(j_2, j_2, F)$ в $\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}}$, і позаяк $\mathcal{R} \circ \mathcal{D} \circ \mathcal{L} \subseteq \mathcal{D}$, то $(i_1, j_1, F)\mathcal{D}(i_2, j_2, F)$ в $\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}}$.

(v) Зауважимо, оскільки $\mathcal{D} \subseteq \mathcal{J}$ і за твердженням **(iv)** маємо, що $(0, 0, F)\mathcal{D}(i, j, F)$ в $\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}}$ для довільних $i, j \in \omega$ і $F \in \mathcal{F}$, то достатньо знайти необхідну та достатню умову, коли елементи $(0, 0, F_1)$ і $(0, 0, F_2) \in \mathcal{J}$ -еквівалентні в $\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}}$.

За твердженням 3.2.8 [12] елементи a і b інверсної напівгрупи $S \in \mathcal{J}$ -еквівалентні тоді і лише тоді, коли $a\mathcal{D}b' \preceq b$ і $b\mathcal{D}a' \preceq a$ для деяких $a', b' \in S$. Тоді за твердженням 2 ідемпотенти $(0, 0, F_1)$ і $(0, 0, F_2) \in \mathcal{J}$ -еквівалентні в $\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}}$ тоді і лише тоді, коли існують $k_1, k_2 \in \omega$ такі, що $F_1 \subseteq -k_1 + F_2$ і $F_2 \subseteq -k_2 + F_1$. Тоді з вище сказаного випливає, що $(i_1, j_1, F_1)\mathcal{J}(i_2, j_2, F_2)$ в $\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}}$ тоді і лише тоді, коли існують $k_1, k_2 \in \omega$ такі, що $F_1 \subseteq -k_1 + F_2$ і $F_2 \subseteq -k_2 + F_1$. $\square$

Нагадаємо [3, 12], що інверсна напівгрупа S називається *комбінаторною*, якщо відношення Гріна $\mathcal{H}$ на S є відношенням рівності.

З твердження **(iii)** теореми 2 випливає наслідок 1.

Наслідок 1. *Якщо $\mathcal{F}$ — ω -замкнена підсім'я в $\mathcal{D}(\omega)$, то $\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}}$ — комбінаторна інверсна напівгрупа.*

Також з твердження **(v)** теореми 2 випливає наслідок 2.

Наслідок 2. Нехай $\mathcal{F}$ — ω -замкнена підсім'я в $\mathcal{P}(\omega)$ і $\emptyset \notin \mathcal{F}$. Тоді напівгрупа $\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}}$ є простою тоді і лише тоді, коли для довільних $F_1, F_2 \in \mathcal{F}$ існують $k_1, k_2 \in \omega$ такі, що

$$F_1 \subseteq -k_1 + F_2 \quad \text{і} \quad F_2 \subseteq -k_2 + F_1.$$

Нагадаємо [5], що напівгрупа S з нулем 0 називається 0 -простою, якщо $S \cdot S \neq \{0\}$ і $\{0\}$ — єдиний власний двобічний ідеал в S . Добре відомо (див. [5, лема 2.28]), що напівгрупа S з нулем 0 є 0 -простою тоді і лише тоді, коли S має лише два $\mathcal{J}$ -класи: $S \setminus \{0\}$ і $\{0\}$. З твердження (v) теореми 2 випливає наслідок 3.

Наслідок 3. Нехай $\mathcal{F}$ — ω -замкнена підсім'я в $\mathcal{P}(\omega)$ і $\emptyset \in \mathcal{F}$. Тоді напівгрупа $\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}}$ є 0 -простою тоді і лише тоді, коли для довільних непорожніх множин $F_1, F_2 \in \mathcal{F}$ існують $k_1, k_2 \in \omega$ такі, що

$$F_1 \subseteq -k_1 + F_2 \quad \text{і} \quad F_2 \subseteq -k_2 + F_1.$$

Нагадаємо [16] (див. також [12]), що інверсна напівгрупа S називається E -унітарною, якщо для $e \in E(S)$ і $s \in S$ з $e \preceq s$ випливає, що $s \in E(S)$. Тоді з твердження 2 випливає теорема 3.

Теорема 3. Якщо $\mathcal{F}$ — ω -замкнена підсім'я в $\mathcal{P}(\omega)$ і $\emptyset \notin \mathcal{F}$, то $\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}}$ — E -унітарна інверсна напівгрупа.

Індуктивні підмножини в ω описує лема 6.

Лема 6. Непорожня множина $F \subseteq \omega$ є індуктивною в ω тоді і лише тоді, коли

$$(-1 + F) \cap F = F.$$

Доведення. ($\implies$) Припустимо, що F — непорожня індуктивна множина в ω і нехай $x \in F$. Тоді $y = x + 1 \in F$, а отже, $x = y - 1 \in (-1 + F) \cap F$. Звідки випливає, що $F \subseteq (-1 + F) \cap F$.

($\impliedby$) Нехай $(-1 + F) \cap F = F$ для деякої непорожньої множини $F \subseteq \omega$. Зафіксуємо довільний елемент $x \in F$. Тоді існує елемент $y \in F$ такий, що $y - 1 = x \in F$, а отже, $x + 1 = y \in F$. $\square$

Теорема 4. Нехай $\mathcal{F}$ — ω -замкнена підсім'я в $\mathcal{P}(\omega)$. Напівгрупа $\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}}$ містить одиницю тоді і лише тоді, коли сім'я $\mathcal{F}$ містить індуктивну множину F_0 в ω таку, що $F_0 = \bigcup \mathcal{F}$. За виконання цих умов елемент $(0, 0, F_0)$ є одиницею напівгрупи $\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}}$.

Доведення. ($\implies$) Припустимо, що напівгрупа $\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}}$ містить одиницю. Оскільки одиниця кожної напівгрупи є ідемпотентом, то за лемою 2 одиниця в $\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}}$ має вигляд (i, i, F_0) для деяких $i \in \omega$ і $F_0 \in \mathcal{F}$. Якщо $\mathcal{F} = \{\emptyset\}$, то твердження теореми очевидне, а тому надалі вважатимемо, що $F_0 \neq \emptyset$. Якщо $i \neq 0$, то

$$(0, 0, F_0) \cdot (i, i, F_0) = (i, i, (-i + F_0) \cap F_0) \neq (0, 0, F_0),$$

звідки випливає, що елемент $(0, 0, F_0)$ є одиницею напівгрупи $\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}}$. З рівності

$$(0, 0, F_0) \cdot (1, 1, F_0) = (1, 1, (-1 + F_0) \cap F_0) = (1, 1, F_0)$$

випливає, що F_0 — індуктивна множина в ω . Позаяк

$$(0, 0, F_0) \cdot (0, 0, F) = (0, 0, F_0 \cap F) = (0, 0, F)$$

для довільної множини $F \in \mathcal{F}$, то $F_0 \supseteq \bigcup \mathcal{F}$, а з того, що $F_0 \in \mathcal{F}$ отримуємо рівність $F_0 = \bigcup \mathcal{F}$.

($\impliedby$) Доведемо, що елемент $(0, 0, F_0)$ є у випадку, коли сім'я $\mathcal{F}$ містить індуктивну множину F_0 в ω таку, що $F_0 = \bigcup \mathcal{F}$, є одиницею напівгрупи $\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}}$. Нехай (i, j, F) — довільний елемент напівгрупи $\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}}$. Оскільки F_0 — індуктивна підмножина в ω , то $F_0 \subseteq ((-i + F_0) \cap \omega)$, і з рівності $F_0 = \bigcup \mathcal{F}$ випливає, що $(-i + F_0) \cap F = F$ для довільних $i \in \omega$ і $F \in \mathcal{F}$, а отже, отримуємо, що

$$(0, 0, F_0) \cdot (i, j, F) = (i, j, (-i + F_0) \cap F) = (i, j, F)$$

і

$$(i, j, F) \cdot (0, 0, F_0) = (i, j, (-i + F_0) \cap F) = (i, j, F).$$

Теорему доведено. $\square$

Твердження 3. *Напівгрупа $\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}}$ ізоморфна біциклічному моноїду $\mathcal{C}(p, q)$ тоді і тільки тоді, коли $\mathcal{F} = \{F\}$ і F — непорожня індуктивна підмножина в ω .*

Доведення. ($\Leftarrow$) Нехай F — індуктивна підмножина в ω і $\mathcal{F} = \{F\}$. Для довільних $i, j, k, l \in \omega$ маємо, що

$$\begin{aligned} (i, j, F) \cdot (k, l, F) &= \begin{cases} (i - j + k, l, (j - k + F) \cap F), & \text{якщо } j \leq k; \\ (i, j - k + l, F \cap (k - j + F)), & \text{якщо } j \geq k \end{cases} = \\ &= \begin{cases} (i - j + k, l, F), & \text{якщо } j \leq k; \\ (i, j - k + l, F), & \text{якщо } j \geq k, \end{cases} \end{aligned}$$

а тоді з означення напівгрупової операції на біциклічному моноїді $\mathcal{C}(p, q)$ випливає, що відображення $\mathfrak{f}: \mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}} \rightarrow \mathcal{C}(p, q)$, означене за формулою $\mathfrak{f}(i, j, F) = q^i p^j$ є ізоморфізмом.

($\Rightarrow$) Припустимо, що напівгрупа $\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}}$ ізоморфна біциклічному моноїду $\mathcal{C}(p, q)$. Оскільки біциклічний моноїд не містить нуля, то $\emptyset \notin \mathcal{F}$. Також з теореми 4 випливає, що сім'я $\mathcal{F}$ містить індуктивну множину F_0 в ω таку, що $F_0 = \bigcup \mathcal{F}$. Розглянемо довільну множину $F \in \mathcal{F}$. Оскільки біциклічний моноїд є біпростою інверсною напівгрупою та напівгрупа $\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}}$ ізоморфна біциклічному моноїду $\mathcal{C}(p, q)$, то $F = F_0$ за теоремою 2, а отже, $\mathcal{F} = \{F_0\}$. $\square$

З твердження 3 випливає наслідок 4.

Наслідок 4. *Нехай $\mathcal{F}$ — ω -замкнена підсім'я в $\mathcal{P}(\omega)$. Якщо сім'я $\mathcal{F}$ містить непорожню індуктивну підмножину в ω , то напівгрупа $\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}}$ містить ізоморфну копію біциклічного моноїда.*

Теорема 5. *Нехай $\mathcal{F}$ — ω -замкнена підсім'я в $\mathcal{P}(\omega)$. Тоді такі умови еквівалентні:*

- (i) $\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}}$ — біпроста напівгрупа;
- (ii) $\mathcal{F}$ — одноелементна сім'я;
- (iii) напівгрупа $\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}}$ або тривіальна, або ізоморфна біциклічному моноїду.

Доведення. Еквівалентність умов (i) і (ii) випливає з теореми 2(iv).

Імплікація (iii) $\Rightarrow$ (ii) випливає з твердження 3.

Доведемо імплікацію (ii) $\Rightarrow$ (iii). Якщо $\mathcal{F} = \{\emptyset\}$, то з означення напівгрупи $\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}}$ випливає, що $\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}}$ — тривіальна (одноелементна) напівгрупа. Тому припустимо, що $\mathcal{F} = \{F\}$ для деякої непорожньої множини F . Позаяк сім'я $\mathcal{F}$ — ω -замкнена, то $(-1 + F) \cap F = F$, а отже, за лемою 6, F — індуктивна підмножина в ω . Далі скористаємося твердженням 3. $\square$

Якщо λ — ненульовий кардинал, то множина $\mathbf{B}_\lambda = (\lambda \times \lambda) \sqcup \{0\}$ з напівгруповою операцією

$$(a, b) \cdot (c, d) = \begin{cases} (a, d), & \text{якщо } b = c; \\ 0, & \text{якщо } b \neq c, \end{cases} \quad \text{і} \quad (a, b) \cdot 0 = 0 \cdot (a, b) = 0 \cdot 0 = 0,$$

де $a, b, c, d \in \lambda$, називається напівгрупою $\lambda \times \lambda$ -матричних одиниць [12, 14].

Твердження 4. *Нехай $\mathcal{F}$ — ω -замкнена підсім'я в $\mathcal{P}(\omega)$. Напівгрупа $\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}}$ ізоморфна напівгрупі $\omega \times \omega$ -матричних одиниць $\mathbf{B}_\omega$ тоді і тільки тоді, коли $\mathcal{F} = \{F, \emptyset\}$, де F — одноточкова підмножина в ω .*

Доведення. ($\Leftarrow$) Припустимо, що $\mathcal{F} = \{F, \emptyset\}$ і F — одноточкова підмножина в ω . Для довільних $i, j, k, l \in \omega$ отримаємо

$$\begin{aligned} (i, j, F) \cdot (k, l, F) &= \begin{cases} (i - j + k, l, (j - k + F) \cap F), & \text{якщо } j < k; \\ (i, l, F \cap F), & \text{якщо } j = k; \\ (i, j - k + l, F \cap (k - j + F)), & \text{якщо } j > k \end{cases} = \\ &= \begin{cases} (i, l, F), & \text{якщо } j = k \\ 0, & \text{якщо } j \neq k, \end{cases} \end{aligned}$$

і очевидно, що

$$(i, j, F) \cdot 0 = 0 \cdot (i, j, F) = 0 \cdot 0 = 0,$$

звідки випливає, що відображення $f: \mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}} \rightarrow \mathbf{B}_\omega$, означене за формулою $f(i, j, F) = (i, j)$ є ізоморфізмом.

($\implies$) Припустимо, що напівгрупа $\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}}$ ізоморфна напівгрупі $\omega \times \omega$ -матричних одиниць $\mathbf{B}_\omega$. Зафіксуємо довільний ненульовий елемент (i, j, F) напівгрупи $\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}}$. Якщо (i, j, F) не є ідемпотентом, то за лемою 2 маємо, що $i \neq j$, а тоді

$$0 = (i, j, F) \cdot (i, j, F) = \begin{cases} (i - j + i, k, (j - i + F) \cap F), & \text{якщо } j < k; \\ (i, j - i + j, F \cap (i - j + F)), & \text{якщо } j > k. \end{cases}$$

Отже, для довільних різних $i, j \in \omega$ одержимо, що

$$(j - i + F) \cap F = \emptyset = F \cap (i - j + F),$$

а це означає, що для довільного натурального числа k маємо, що $-k + F \cap F = \emptyset$. Звідси випливає, що множина F одноелементна.

Припустимо, що сім'я $\mathcal{F}$ містить дві одноелементні множини $F_k = \{k\}$ і $F_l = \{l\}$, для деяких різних $k, l \in \omega$. Не зменшуючи загальності, можемо вважати, що $k < l$. За лемою 2 для довільного $i \in \omega$ елементи $(i + k, i + k, F_k)$ і $(i + l, i + l, F_l)$ є ідемпотентами напівгрупи $\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}}$, причому $(i + k, i + k, F_k) \neq (i + l, i + l, F_l)$, оскільки $k \neq l$. Позаяк напівгрупи $\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}}$ і $\mathbf{B}_\omega$ ізоморфні, то всі ненульові ідемпотенти в $\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}}$ примітивні, а отже, отримуємо, що

$$\begin{aligned} 0 &= (i + k, i + k, F_k) \cdot (i + l, i + l, F_l) = \\ &= (i + l, i + l, (k - l + F_l) \cap F_k) = \\ &= (i + l, i + l, F_k) \neq 0, \end{aligned}$$

суперечність. З отриманої суперечності випливає, що сім'я $\mathcal{F}$ містить лише одну одноелементну множину. $\square$

Для довільного натурального числа n позначимо $n\omega = \{n \cdot i : i \in \omega\}$.

Лема 7. *Нескінченна підмножина $F \subseteq \omega$ задовольняє умову*

(*) $(-k + F) \cap F = F$ або $(-k + F) \cap F = \emptyset$ для довільного натурального числа k тоді і лише тоді, коли $F = i_0 + n\omega$ для деяких натурального числа n та $i_0 \in \omega$.

Доведення. Імплікація ($\Leftarrow$) очевидна.

($\implies$) Припустимо, що нескінченна підмножина $F \subseteq \omega$ задовольняє умову (*). Очевидно, оскільки F — нескінченна множина, то існує найменше натуральне число n_0 таке, що $(-n_0 + F) \cap F \neq \emptyset$, а отже, $(-n_0 + F) \cap F = F$. Якщо $n_0 = 1$, то F — індуктивна підмножина в ω за лемою 6, а отже, $F = i_0 + \omega$, де $i_0 = \min F$.

Далі вважатимемо, що $n_0 > 1$. Якщо $j_0 = \min F$, то $j_0 + n_0 \in F$, а отже $j_0 + n_0\omega \subseteq F$. Припустимо, що існує число $t \in \omega \setminus (j_0 + n_0\omega)$ таке, що $t \in F$, і нехай $j_0 + kn_0 < t < j_0 + (k+1)n_0$ для деякого натурального числа k . Тоді

$$t - (j_0 + n_0), \dots, t - (j_0 + kn_0) \in F.$$

Однак $t - (j_0 + kn_0) < n_0$, а отже існує таке натуральне число $m - (j_0 + kn_0)$, що

$$-(m - (j_0 + kn_0)) + F \subseteq F,$$

що суперечить вибору числа n_0 . З отриманої суперечності випливає імплікація ($\implies$). $\square$

Нагадаємо [12], що інверсна напівгрупа S з нулем 0 називається 0-*біпростою*, якщо S має лише два $\mathcal{D}$ -класи: $S \setminus \{0\}$ і $\{0\}$.

Приклад 1. Зафіксуємо довільні $i_0 \in \omega$ та натуральне число j_0 . Прийmemo $\mathbf{B}_\omega^{(i_0, j_0)} = \mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}}$, де $\mathcal{F} = \{\emptyset, i_0 + j_0\omega\}$. Тоді, очевидно, що $\mathcal{F} - \omega$ -замкнена сім'я в $\mathcal{P}(\omega)$, а також за теоремою 1 інверсна напівгрупа $\mathbf{B}_\omega^{(i_0, j_0)}$ є 0-біпростою. Більше того, для довільного $i_0 \in \omega$ за твердженням 3 напівгрупа $\mathbf{B}_\omega^{(i_0, 1)}$ ізоморфна біциклічному моноїду з приєднаним нулем.

Безпосередньо звичайною перевіркою доводиться, що для довільних $i_1, i_2 \in \omega$ та довільного натурального числа j_0 відображення $\mathfrak{h}: \mathbf{B}_\omega^{(i_1, j_0)} \rightarrow \mathbf{B}_\omega^{(i_2, j_0)}$, означене

$$\mathfrak{h}(n, m, i_1 + j_0\omega) = (n, m, i_2 + j_0\omega) \quad \text{і} \quad \mathfrak{h}(0) = 0$$

є ізоморфізмом. Отже, виконується твердження 5.

Твердження 5. Для довільних $i_1, i_2 \in \omega$ та довільного натурального числа j_0 напівгрупи $\mathbf{B}_\omega^{(i_1, j_0)}$ і $\mathbf{B}_\omega^{(i_2, j_0)}$ ізоморфні.

Теорема 6 описує структуру 0-біпростих інверсних напівгруп $\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}}$ з точністю до ізоморфізму напівгруп.

Теорема 6. Нехай $\mathcal{F} - \omega$ -замкнена підсім'я в $\mathcal{P}(\omega)$, $\emptyset \in \mathcal{F}$ і $\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}}$ — 0-біпроста напівгрупа. Тоді виконується лише одна з умов:

- (1) напівгрупа $\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}}$ ізоморфна напівгрупі $\omega \times \omega$ -матричних одиниць $\mathbf{B}_\omega$;
- (2) напівгрупа $\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}}$ ізоморфна біциклічному моноїду з приєднаним нулем;
- (3) напівгрупа $\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}}$ ізоморфна напівгрупі $\mathbf{B}_\omega^{(0, j_0)}$ для деякого натурального числа $j_0 \geq 2$.

Доведення. За теоремою 2(iv) сім'я $\mathcal{F}$ містить непорожню множину F і порожню множину $\emptyset$. Припустимо, що множина F скінченна. Тоді, аналогічно, як і в твердженні 4 доводиться, що F одноелементна множина, а отже, за твердженням 4 напівгрупа $\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}}$ ізоморфна напівгрупі $\omega \times \omega$ -матричних одиниць $\mathbf{B}_\omega$.

Якщо ж F — нескінченна множина, то з теореми 2(iv) випливає, що виконується одна з умов

$$a) (-1 + F) \cap F = F \quad \text{або} \quad b) (-1 + F) \cap F = \emptyset.$$

У випадку a) за твердженням 3 множина $\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}} \setminus \{0\}$ є піднапівгрупою в $\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}}$, яка ізоморфна біциклічному моноїду, а отже, виконується твердження (2).

Якщо ж виконується умова b), то за лемою 7 матимемо, що $F = j_0 + i_0\omega$ для деяких натурального числа i_0 та $j_0 \in \omega$. Застосувавши твердження 5, отримуємо, що виконується твердження (3). $\square$

Нагадаємо [12, 14], що *найменша (мінімальна) групова конгруенція* σ на інверсній напівгрупі S визначається так:

$$s\sigma t \iff es = et \quad \text{для деякого} \quad e \in E(S).$$

Очевидно, якщо $\mathcal{F} - \omega$ -замкнена підсім'я в $\mathcal{P}(\omega)$ і $\emptyset \in \mathcal{F}$, то напівгрупа $\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}}$ містить нуль, а отже, фактор-напівгрупа $\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}}/\sigma$ ізоморфна тривіальній напівгрупі.

Твердження 6. Нехай $\mathcal{F} - \omega$ -замкнена підсім'я в $\mathcal{P}(\omega)$ і $\emptyset \notin \mathcal{F}$. Тоді $(i_1, j_1, F_1)\sigma(i_2, j_2, F_2) \in \mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}}$ тоді і тільки тоді, коли $i_1 - j_1 = i_2 - j_2$, а отже, фактор-напівгрупа $\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}}/\sigma$ ізоморфна адитивній групі цілих чисел $\mathbb{Z}(+)$.

Доведення. Нехай (i_1, j_1, F_1) і (i_2, j_2, F_2) — довільні елементи напівгрупи $\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}}$. З означення найменшої групової конгруенції σ випливає, що $(i_1, j_1, F_1)\sigma(i_2, j_2, F_2)$ тоді і тільки тоді, коли існує елемент $(i, j, F) \in \mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}}$ такий, що $(i, j, F) \preceq (i_1, j_1, F_1)$ і $(i, j, F) \preceq (i_2, j_2, F_2)$. Тоді за твердженням 2 отримаємо, що

$$F \subseteq -k_1 + F_1 \quad \text{і} \quad i - i_1 = j - j_1 = k_1$$

та

$$F \subseteq -k_2 + F_2 \quad \text{і} \quad i - i_2 = j - j_2 = k_2$$

для деяких $k_1, k_2 \in \omega$. Отож з $(i_1, j_1, F_1)\sigma(i_2, j_2, F_2)$ в $\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}}$ випливає, що

$$i_1 - j_1 = i_2 - j_2 = i - j.$$

Припустимо, що для елементів (i_1, j_1, F_1) і (i_2, j_2, F_2) напівгрупи $\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}}$ справджується рівність $i_1 - j_1 = i_2 - j_2$. Не зменшуючи загальності можемо вважати, що $i_1 > i_2$. Позаяк $\mathcal{F}$ — ω -замкнена підсім'я в $\mathcal{P}(\omega)$, то

$$F = F_1 \cap (i_2 - i_1 + F_2) \in \mathcal{F}.$$

Тоді $j_1 > j_2$ і за твердженням 2 отримаємо, що

$$(i_1, j_1, F) = (i_1, j_1, F \cap F_1) = (i_1, i_1, F) \cdot (i_1, j_1, F_1) \preceq (i_1, j_1, F_1)$$

і

$$\begin{aligned} (i_1, i_1, F) \cdot (i_2, j_2, F_2) &= (i_1, i_1 - i_2 + j_2, F \cap (i_2 - i_1 + F_2)) = \\ &= (i_1, j_1 - j_2 + j_2, F \cap (i_2 - i_1 + F_2)) = \\ &= (i_1, j_1, F \cap (i_2 - i_1 + F_2)) = \\ &= (i_1, j_1, F) \preceq \\ &\preceq (i_2, j_2, F_2), \end{aligned}$$

а отже, $(i_1, j_1, F_1)\sigma(i_2, j_2, F_2)$ в $\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}}$.

Означимо відображення $\mathfrak{h}_\sigma: \mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}} \rightarrow Z(+)$ за формулою $\mathfrak{h}_\sigma(i, j, F) = i - j$. З вище доведеного випливає, що $\mathfrak{h}_\sigma(i_1, j_1, F_1) = \mathfrak{h}_\sigma(i_2, j_2, F_2)$ тоді і лише тоді, коли $(i_1, j_1, F_1)\sigma(i_2, j_2, F_2)$ в $\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}}$, а отже, відображення $\mathfrak{h}_\sigma: \mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}} \rightarrow Z(+)$ є гомоморфізмом і фактор-напівгрупа $\mathbf{B}_\omega^{\mathcal{F}}/\sigma$ ізоморфна адитивній групі цілих чисел $Z(+)$. $\square$

ПОДЯКА

Автори висловлюють щирю подяку рецензентів за цінні поради.

ЛІТЕРАТУРА

- [1] В. В. Вагнер, *Обобщенные группы*, ДАН СССР **84** (1952), 1119–1122. **1**
- [2] O. Andersen, *Ein Bericht über die Struktur abstrakter Halbgruppen*, PhD Thesis. Hamburg, 1952. **1**
- [3] C. J. Ash, *The $\mathcal{J}$ -classes of an inverse semigroup*, J. Austral. Math. Soc. Ser. A **28** (1979), no. 4, 427–432. DOI: 10.1017/S144678870001257X **3**
- [4] R. H. Bruck, *A survey of binary systems*, (Erg. Math. Grenzgebiete. Neue Folge. Heft 20) Springer, Berlin-Göttingen-Heidelberg, 1958. DOI: 10.1007/978-3-662-43119-1 **1**
- [5] A. H. Clifford and G. B. Preston, *The algebraic theory of semigroups*, Vol. I, Amer. Math. Soc. Surveys **7**, Providence, R.I., 1961. **1, 3, 3, 3**
- [6] A. H. Clifford and G. B. Preston, *The algebraic theory of semigroups*, Vol. II, Amer. Math. Soc. Surveys **7**, Providence, R.I., 1967. **1**
- [7] V. A. Fortunatov, *Congruences on simple extensions of semigroups*, Semigroup Forum **13** (1976), 283–295. DOI: 10.1007/BF02194949 **1**
- [8] G. L. Fotedar, *On a semigroup associated with an ordered group*, Math. Nachr. **60** (1974), 297–302. DOI: 10.1002/mana.19740600128 **1**
- [9] G. L. Fotedar, *On a class of bisimple inverse semigroups*, Riv. Mat. Univ. Parma (4) **4** (1978), 49–53. **1**
- [10] J. A. Green, *On the structure of semigroups*, Ann. Math. Ser. 2 **54** (1951), no. 1, 163–172. DOI: 10.2307/1969317 **1**
- [11] O. Gutik, *On locally compact semitopological 0-bisimple inverse ω -semigroups*, Topol. Algebra Appl. **6** (2018), 77–101. DOI: 10.1515/taa-2018-0008 **1**
- [12] M. Lawson, *Inverse semigroups. The theory of partial symmetries*, Singapore, World Scientific, 1998. **1, 3, 3, 3, 3, 3, 3**
- [13] W. D. Munn, *Uniform semilattices and bisimple inverse semigroups*, Quart. J. Math. **17** (1966), no. 1, 151–159. DOI: 10.1093/qmath/17.1.151 **3**
- [14] M. Petrich, *Inverse semigroups*, John Wiley & Sons, New York, 1984. **1, 3, 3**
- [15] N. R. Reilly, *Bisimple ω -semigroups*, Proc. Glasgow Math. Assoc. **7** (1966), no. 3, 160–167. DOI: 10.1017/S2040618500035346 **1**

- [16] T. Saitô, *Proper ordered inverse semigroups*, Pacif. J. Math. **15** (1965), no. 2, 649–666. DOI: 10.2140/pjm.1965.15.649 [3](#)
- [17] R. J. Warne, *A class of bisimple inverse semigroups*, Pacif. J. Math. **18** (1966), no. 3, 563–577. DOI: 10.2140/pjm.1966.18.563 [1](#)
- [18] R. J. Warne, *Bisimple inverse semigroups mod groups*, Duke Math. J. **34** (1967), 787–812. DOI: 10.1215/S0012-7094-67-03481-3 [1](#)

МЕХАНІКО-МАТЕМАТИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ, ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМ. ІВАНА ФРАНКА, УНІВЕРСИТЕЦЬКА 1, ЛЬВІВ, 79000, УКРАЇНА

Email address: oleg.gutik@lnu.edu.ua, ovgutik@yahoo.com, myhalenychmc@gmail.com